

Ruhâ'da (Urfa'da) Kalan Sahâbî Adiy b. Amîra El-Kindî ve Rivâyetleri

Abdullah YILDIZ*

Özet

Bu çalışmada, Ruhâ'lı (Urfa'lı) olan, Urfa'da ölen ve kalan sahâbileri ve rivâyetlerini tespit doğrultusunda Adiy b. Amîra'nın hayatı ve rivâyetleri ele alınmıştır. Çalışmada: önce Hz. Peygamber'in mü'min arkadaşları ve çağdaşlarından biri olan İbn Amîra'nın biyografisi, kişilik ve karakter profili tanıtılmaya çalışılmış; sonra da onun rivâyetleri tespit edilerek kişilik ve sosyal konumlarının rivâyetlerine ne denli yansıdığı gözden geçirilmiştir. Böylece rivâyetlerin kaynağında olan sahâbî Adiy tanıtılmış, onun tâbiîn râvileriyle rivâyet ilişkileri de tespit edilmiş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, sahâbî, Adiy b. Amîra, râvi, rivâyet, hayat (yaşam tarzı), kişilik, karakter, etki (tesir).

Abstract

In this study; we tried dealing with the living of Adiy b. Amîra who was in the companions of the Prophet dead in Urfa. And also we tried dealing with their biograph, personality and their narrows (hadith). In this study we tried establishing their transferences (hadith) and examination (analyzing) their biography and personality and their social livings and its effects on their transfereces (their hadith, riwayat).

Keywords: Prophet (Mohammad), The company, Adiy b. Amîra,

---

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

contemporary, biography (the living) personality character, transference, transferor, effect.

Giriş

İnsanlığın mutluluğu için Yüce Allah'ın gönderdiği mesajları onlara ileten ve açıklayan, söz ve davranışlarıyla onlara örnek olan, bilmediklerini öğreten son elçi kuşkusuz Hz. Muhammed (s) dir. O halde hidâyete tâlib insan için aslolan husus, akıl ve tetkik üstü seçkinliğe ve donanımına sahip, en güzel öğretici ve örnek olan Hz. Peygamberi söz ve yaşantısıyla tanımak olmalıdır. Bunun bilincinde olan ilk ve seçkin nesil sahâbîlerin, Rasûlullah'ın (s) hayat tarzı ve İslâm kültürünün temeli olan sünneti kendileri yaşamak ve gelecek nesillere aktarabilmek adına ellerinden gelen çabayı sarfettikleri ise tüm Müslümanlarca bilinmektedir. Bu doğrultuda İslâm âlimleri, sahâbeyi genel geçer kabul bir anlayışla rivâyeti makbûl kimseler saymışlardır. Bu genel kabulle birlikte yine de rivâyetlerin kaynağında bulunan sahâbîleri, onların beşerî za'fiyetlerini (hata, nisan, vb. za'fiyetlerini) göz ardı ederek bir takım mülâhazaların dışında tutma anlayışı, bize ulaşan rivâyetleri sağlıklı anlamayı engelleyebilir. Belki böyle bir anlayışın sonucudur ki, şimdiye kadar sahâbîlerle ilgili yapılan çalışmalarda, onları genel olarak (biyografik şekilde) veya yalnız rivâyetlerini ele alan birtakım eser ve çalışmalar olmasına rağmen, onların rivâyetlerini tespit eden, râviler olarak onları değerlendiren, kişilik ve sosyal konumlarının rivâyetlerine yansımaları değerlendiren müstakil çalışmaların olduğunu tespit edemedik. Bu nedenle çağımızın bilim veri tabanları ve teknolojik imkanlarını da kullanılarak öncelikle bir bir onların biyografilerinin tanıtılması, profillerinin çıkarılması, kişilik ve karakterlerinin tanınıp çözümlenmesi, kimden rivâyet aldıkları ve kimlere rivâyet ettiklerinin bilinmesi, özellikle kişilikleri ve sosyal konumlarıyla ilgili çıkan sonuçların rivâyetlerine nasıl yansıdığını, tâbiinden kimlerle rivâyet ilişkilerinin bulunduğunu tespiti imkan sağlayacaktır. Aynı alanlarda ve ölçütlerde durum tespitinin tâbiinden râviler için de yapıldığını düşündüğümüzde, temel râvilerle ilgili böyle ciddi, nesnel ve sağlıklı bir çalışma, güzide ve gözde nesiller olan sahâbe ve tâbiinin hem kişiliklerinin, hem de rivâyetlerinin daha sağlıklı anlaşılması hususlarında bizlere

yardımcı olacaktır.

Pekçok sahâbe arasından Adiy b. Amîra'yı konu edinmemizin sebebi, bir nedenle Anadolu'ya ayak basan ve özellikle de Cezîre bölgesinde Kurân ve hadis alanında hizmet veren sahâbileri kimlik, kişilk ve rivâyetleriyle tanımak merakımızdan olmalıdır. Çalışmamıza konu olan ilgili sahâbîyi metodik olarak **A, B, C**, şıkları şeklinde üç başlık altında ele aldık:

A- Hayatı ve Şahsiyeti Başlığında; İlgili sahâbînin nesebi, künyesi, Müslüman oluşu, hayatı, doğum ve ölümü, kısaca kimlik ve kişiliği hakkında bilgi verdik.

B-Rivâyetleri ve Râvileri Başlığında; ilgili sahâbînin râvi olup-olmadığını, kimlerden rivâyet aldığını, râvilerini (kısaca biyografilerini) ve rivâyetlerini verdik. İlgili rivâyetin senet tespit, tahrîç ve tahkîkinde ise, senette geçen râvilerin cerh ve ta'dîl açısından durumlarını (kimlikleri ve râvilik vasıflarını) dipnotlarda kısaca belirttik. Çalışmamız içinde geçen râvilerden tekrarı gerekenler için, dipnot no'sunu vererek gönderme yaptık.

C-Rivâyetleriyle İlgili Değerlendirme Başlığında; Tespit ettiğimiz rivâyetlerin râvilerine dayanarak sıhhat değerlendirmelerini, varsa mutâbî ve şâhid rivâyetleri, ilgili hadisin konu ve alanını belirtmeye çalıştık.

Çalışmamız sırasında makale metnini uzatmamak için "**Rivâyetleri ve Râvileri**" başlığında, ilgili hadisin orijinal (Arapça) metnini yazmaksızın sadece metne bağlı (lafzî) tercümesiyle yetindik. Değişik versiyonlarını ayrı ayrı vermedik; bunun yerine kaynak vererek versiyon ve metindeki farklılıklarına işâret ettik. Tespit edilen rivâyetlerin her birinin sonunda râvilerini, müntehâsından (sahâbîden) ibtidâsına (başına yani müellife) doğru, farklı dönem râvileri arasına (+), aynı dönem râviler arasına (∨) işâretleri koyarak kronolojik olarak sıraladık. Konu olan hadisin versiyon değişimini de havâle (senet değişimi) anlamında (**H**) harfiyle rumuzladık.

Çalışmamız, senet, metin tahlil ve tenkidinden ziyâde, bahse konu sahâbînin biyografisini tanıma, hadis rivâyetindeki rolü ve hadisleriyle ilgili bir tespit, tahrîç, fikir edinme ve değerlendirme çalışması olduğundan, farklı kaynaklarda geçen rivâyetlerarası metin ve senet farklılıkları harfî ve edatsal olarak (teferruatlı şekilde) ele alınmamış; ancak

cümle, tamlama ve kelime farklılıklarıyla ele alınmıştır.

Bu çalışma sırasında önce sahâbeye mahsûs biyografik eserler (hayâtü's-sahâbe, ma'rifetü's-sahâbe), tabakât ve ricâl kitapları, konuları içinde sahâbenin savaşlarını ve performanslarını, aktivitelerini ele alan sîret ve meğâzî kitapları; daha sonra rivâyet tespit ve tahrîcinde esas olan temel hadis kaynakları dediğimiz *Kütüb-i Tis'a* ve şerhleri, diğer sünenler ve şerhleri, müsnedler, mu'cemler ve musannef türü eserlere mürâcaât edilmiştir. Elimizde bulunmayan, erişemediğimiz eserler için de "*Mektebetü'ş-şâmile*" programındaki sahâbe biyografisi ve rivâyetleriyle ilgili veri tabanlarından yararlanılmaya çalışılmıştır.

Rivâyetin kaynağında olan sahâbe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn dediğimiz temel râvi silsilesiyle ilgili, her bir râvinin biyografilerini, kimlik, kişilik ve râvilik vasıflarını, akrân, üst ve alt râvilerle olan rivâyet ilişkilerini, ayrıca rivâyetlerini mukâyeseli olarak ele alan ciddî ve bilimsel her türlü çalışmanın, konu edilen şahısların kişiliklerini daha iyi tanıma fırsatı ve rivâyetleriyle kişiliklerinin bütünleşip- bütünleşmedikleri konularında bize bir fikir vereceği, bizleri kaynağı itibariyle daha sıhhatli ve güvenli rivâyetlere eriştireceği, hatta rivâyetlerinde sahâbenin udüllüğü ile ilgili ulemânın genel kabûlünü destekleyeceği ümidiyle bu türden çalışmaların sürdürülmesi kanâatindeyim.

A-Hayati ve Şahsiyeti

1-Kimliği ve Kişiliği

Kûfe asıllı olup sonra Cizre'ye veya Harran ve Ruhâ'ya (Urfa'ya) taşındığı söylenen, Kinde kabilesine mensup olan Adiy'in tam şeceresi, Adiy b. Amîra b. Ferve b. Zürâre b. Erkam b. Nu'mân b. Amr b. Vehb b. Rabîa b. Muâviye b. Hâris b. Muâviye b. Sevr b. Murta' el-Kindî'dir.¹ Annesi, Kebşe bint el-Kasî b. Yezîd b. el-Erkam'dır.² "*Ebû Zürâre*" ve "*Ebû Ferve*" diye künyelenen Adiy' in yaşadığı yer ihtilafli olduğu gibi nerede

¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtül-kübrâ* (thk. Dr. Ali Muhammed Ömer), VI, 243, *Mektebetü'l-hanci*, Kahire 2001; İbn Hıbbân, *Sikât-ü İbn Hıbbân*, III, 317, Müesseset-ü kütübî's-sakafiyye, Beyrut, 1988; İb Abdilberr, *el-İstîâb*, III, 1060; İbn Hacer, *el-Isâbe*, II, 471; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 169; *et-Takrîb*, s. 388(4544).

² İbn Hıbbân, *Sikât*, III, 317.

öldüğü de ihtilaflıdır. Kaynaklarda kabile nisbesi “el-Kindî” veya “el-Hadramî” şekillerinde ihtilafli verilen Adiy’in daha doğru ve yaygın olan nisbesi, Kinde kabilesine nisbetle “el-Kindî” olduğu ve Adiy b. Ferve’nin dedesine nisbet edildiği, diğer iki kardeş Urs b. Amîra ile Adiy b. Amîra’nın babalarına nisbet edildiği ve üçünün de kardeş olduğu şeklidir.¹ İbn Ebî Hayseme (279/982) ve İbn Hıbbân (354/965) onun Cezîre’ye (Cizre’ye)² yerleştiği ve orada vefât ettiğini belirtirken, başkaları ve özellikle de İbn Sa’d (230/844) bu durumu şöyle anlatmaktadır: Adiy (b. Amîra) Kûfe’ye geldiğinde arkadaşlarından bazıları Hz. Osman’ı dillerine dolayınca, Adiy’in kabilesi olan ve Kûfe’de mescidleri olan Erkamoğulları, “Biz, içinde Hz. Osman’a şetmedilen (sövülen) bir yerde ikâmet etmeyiz” diyerek Şam’a doğru yönelerek ve Hz. Muâviye’nin yanına gitmişler. (o zaman Şam valisi olduğu düşünülen) Hz. Muâviye de, Adiy b. Amîra ve Kinde evlatlarından beraberindekileri Şam halkını ifsâd ederler endişesiyle, Nasîbilerin (Hz. Osman taraftarı olup Hz. Ali’ye aleyhdar olanların) bulunduğu *Mıntikatü’l-Cezîre* (Cizre Bölgesinde) bulunan Ruha’ya (Urfa’ya) göndermiş ve onlara toprak vermiştir.”³ Aynı şekilde İbn Sa’d, Adiy b. Amîra’yı Sıffin savaşında Hz. Muâviye ile birlikte bulunan, o günlerde elinden tutulan ve yalnız bırakılmayan, Allah’a itâatlı, âbid ve fakîh bir sahâbî olarak tanıtmaktadır.⁴ Vakidî (207/823) de, Adiy’in Kufe’de kaldığı ve Muâviye’nin hilâfeti sırasında (40/ 660) senesinde orada vefat ettiğini kâildir.⁵ Bu durumun aksine onun önce Kufe’ye yerleştiği ve sonra Harran’a taşındığı da söylenir. Nitekim Harranlı Ebû Arûbe (318/930)

¹ İbn Sa’d, VI, 243; İbn Abdilber, III, 1060; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 511; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 470-471; *et-Tehzîb*, VII, 160; *et-Takrîb*, 388 (4544).

² “Cezîre” veya “Cazîre”: “Ada” anlamında olup, Türkçe telaffuz ve yazılışı bugün “Cizre” denilen yer; cenûb-i şarkî Anadolu’da bugünkü anlamıyla Güney Doğu Anadolu’da Dicle Nehri’nin batı kıyısında 42 derece 5’ şarkî uzunluğu ve 37 derece 15’ Kuzey genişliğinde, deniz seviyesinden 400 m. yüksekte bulunan bir kasabadır. Eski kaynaklarda Dicle ile Fırat nehirlerinin arasında kalan bölgeye (Mezopotamya’nın şimal kısmına) verilen addır. Diyarbakır (bir kısmı), Mardin, Urfa (Ruhâ) vilayetlerimizle, Suriye’de Rakka, Irak’ta Musul şehirlerinin işgâl ettiği Kuzey kesim, “Cezîre” ismi ile anılmaktadır. Bkz. Yâkût, *Mu’cemü’l-Büldân*, II, 72, Dâru’s-sader, Beyrut, ts; M. Hartmann, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., “Cezîre” ve “Cezîre-i İbn Ömer” maddeleri. III, 152-154; Ali Yardım, *Hadis I-II*, Damla Yayınları, İstanbul 1997, s. 142.

³ İbn Sa’d, VI, 243; İbn Hıbbân, *Sikât*, III, 317; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 471; *et-Tehzîb*, VII, 169.

⁴ İbn Sa’d, VI, 243.

⁵ İbn Abdilber, III, 1060; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 511; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 471; *et-Tehzîb*, VII, 169; *et-Takrîb*, s. 388 (4544).

Adiy'in önce Kufe'ye yerleştiğini, Hz. Osman'ın katlinden sonra Cezîre'ye (Cizre'ye) taşındığını ve orada vefât ettiğini, neslinin (torunlarının) Harran'da olduğunu kaydetmektedir.¹ Bu tespitlerden ilginç olanı ise, *Üsdü'l-Ğâbe* sahibi ve meşhur tarihçi İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (630/1233), Cizreli olmasına rağmen Adiy'in biyografisinde onun Cizre'de değil, tek yer olarak Ruhâ'da (Urfa'da) vefât ettiğini belirtmesidir.² Adiy'in vefâtıyla ilgili onun bu görüşü, İbn Sa'd'ın ve Harranlı Ebû Ebû Arûbe'nin yukarıdaki görüşleriyle de örtüşmektedir.

Eski kaynaklara itibarla “Cezîre” hattının, Fırat ile Dicle arasındaki arazinin (Mezopotomya'nın) Kuzey kısmına, bugünkü anlamda; Kuzeyde Malatya ve Âmid'de başlayan ve Güneyde Anbâr'dan Tekrid'e (Irak'da bir yer)) doğru uzandığı düşünüldüğünde,³ Urfa (Ruhâ), Cezîre mıntıkası içinde kalmaktadır. Aynı şekilde Cezîre (Cizre), eski kaynaklarda Dicle ile Fırat Nehirleri arasında kalan bölgeye (Mezopotomya'nın şimal kısmına) verilen addır.⁴ Bu durumda Adiy'in Cizre'de ölümünü ifâde eden birtakım kaynaklar da Urfa'yı (Ruhâ'yı) işâret etmektedir ki bu durum,⁵ Cizreli ünlü ünlü tarihçi İbnü'l-Esîr tarafından Adiy'in tek ölüm yeri olarak ifâde edilen Ruhâ (Urfa) görüşünü te'yid etmektedir.

2. Müslüman Oluşu

Hicrî 40 (660) yıllarında Kûfe, Cizre ve gâlibiyetle Ruhâ'da (Urfa'da) vefât ettiği söylenen Adiy b. Amîra el-Kindî'nin ashâbdan olduğu rivâyet edilmektedir. “*Ebû Zürâre*” ve “*Ebû Ferve*” diye künyelenen Adiy'in Müslüman oluşu ve Müslüman olmasına sebep teşkil eden olay, İbn İshâk'ın (152/769) naklettiği bir haberde (İbn Şehlâ hadisinde) şöyle anlatılır: “Yöremizde kendisine İbn Şehlâ denilen Yahudî bir âlim vardı. O bana şöyle anlattı: Doğrusu ben Allah'ın kitabında Ashâbu'l-Firdevs'in (Cennetlik kimselerin) yüzleri üzerine (secde halinde) Rablerine ibâdet eden bir kavim (topluluk) olduğu görüşündeyim. Allah'a yemin olsun ki bu nitelik de ancak ve ancak bizim aramızda, biz Yahudi topluluğu arasında bulunmaktadır. Onların yani Yahudilerin nebilerinden biri de

¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 471; *et-Tehzîb*, VII, 169.

² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 510-511.

³ Bkz. Hartmann, “Cezîre”, *İA*, III, 152.

⁴ el-Hamevî, II, 72.

⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 471; *et-Tehzîb*, VII, 169.

Yemen'den çıkacaktır. O nebinin bizden başkasından çıkacağını sanmıyorum (bu mümkün değil)!" Bunun üzerine (o sıra henüz iman etmemiş olan) Adiy şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, çok geçmeden Haşimoğulları'ndan bir adamın nebiliğini açıkladığı haberi bana ulaştı. Hemen İbn Şehlâ hadisini hatırladım ve O'na (Nebi'ye) doğru yola çıktım bir de gördüm ki O (Nebi) ve beraberindekiler yüzleri üzeri Rablerine ibâdet ediyorlardı (secde ederek ibâdet ediyorlardı)".¹

Mihver insanlar konumunda olan İslâm'ın ilk ve altın nesli sahâbe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra özellikle de fetihler sebebiyle, i'lâ'yı Kelimetullah uğruna etrafa dağılmışlar. Fethedilen İslâm toprakları coğrafyasında vâli, muallim, kadı, müfti ve benzeri vazifeler adında Kur'ân ve hadis merkezleri oluşturmuşlardır. Sahâbe ve tâbiîn döneminde teşekkül eden bu merkezlerden biri de Cezîre'de (Cizre'de) bulunmaktadır.² Hz. Ömer devrinde (17/638) fethedilen bu belde de, sahâbe ve tâbiîn nesli ve onların kurdukları Kur'ân ve hadis müesseselerinden nasibini almış ve çok eski devirlerden beri İslâm eğitim ve kültür merkezi olma hususunda çevresinin merkezi olmuştur. Hâkim'in (405/1014) belirttiğine göre, ashâbdan Adiy b. Amîra el-Kindî, Vâbisa b. Ma'bed el-Esedî ve Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt da bu beldeye yerleşen, Kur'ân ve Sünnet'e hizmetle şeref veren kimselerdendir.³

Adiy'in Oğlu, Adiy b. Adiy el-Kindî (120/738) de tâbiînden olup Cezîre'ye yerleşenlerdendir. Dördüncü mertebeden şanı büyük, fakih ve sika bir râvidir. İmam Buhârî'nin ifâdesiyle o, "ehl-i Cezîre'nin efendisi", fakih ve âbid bir kimsedir. Onun, babası Adiy ve amcası Urs b. Amîra ile sohbeti, babası, amcası ve Ebudderdâ'dan ve diğer sahâbe topluluğundan rivâyetleri vardır. Ancak Ebû Hâtîm'e (277/890) ait bir görüş olarak bazı kaynaklarda, Adiy'in rivâyetlerinin babası Adiy b. Amîra'dan değil, amcası Urs b. Amîra yoluyla olduğu; Adiy'in babası Adiy b. Amîra'dan rivâyetinin mürsel olduğu iddiası yer almaktadır. Halbuki Ebû Nuaym (430/1038), bu durumu mütekaddimûna ait bir anlayış olarak görmektedir.

¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 470-471.

² en-Nisâburî, Hâkim, *Ma'rifet-ü ulûmi'l-hadis*, s. 271-272; Ali Yardım, *Hadis*, I, s. 142-143; Hasan Cirit, *Hadise Giriş*, Rağbet, İstanbul 2011, s. 97.

³ en-Nisâburî, Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, s. 271-272; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1981, s. 87.

¹ Halife Ömer b. Abdulaziz'in de(101/710) arkadaşı olan Adiy b. Adiy, onun zamanında Musul vâililiği ve Cizre kadılığı veya valiliği görevlerinde bulunmuştur.²

B- Rivâyetleri ve Râvileri

İbnü'l-Cevzî (597/1201), Adiy b. Amîra'yı Rasûlullah'dan (s) rivâyeti olan sahâbîler arasında zikretmekte; Buhârî'nin onu zikrettiğinden, Ebû Nuaym'ın onu adı ve künyesiyle anlattığından bahsetmekte fakat onun rivâyet sayısı hakkında bilgi vermemektedir.³ Aynı şekilde İbn Hacer (852/1448) ve diğer bazı İslâm alimleri Adiy'i Rasûlullah'dan (s) az da olsa rivâyeti olan sahâbî olarak tanıtmakta ve oğlu **Adiy b. Adiy**, kendi kardeşi sahâbî **Urs b. Amîra** ile muhadram **Kays b. Ebî Hâzım**, ve tâbiinden **Recâ b. Hayve**'yi onun râvileri olarak vermektedir.⁴

İçerdikleri hadislerin sıhhat değerine göre derecelenen hadis tabakâtına giren temel eserleri esas alarak tespit edebildiğimiz kadarıyla sahâbî bir râvi olarak Adiy b. Amîra'ya dayanan rivâyetler ve konuları şöyledir:

1-Görevlendirilen Vâlilerin, Zekât, Vergi vb. Almak İçin Görevlendirilen Memurların Mal Gizlemesinin (Hediye, Kaçırma, Aşırma vb. Şekillerde Ganîmet Malından Almasının) Haramlığı

-Müslim Dedi ki: Bize Ebû Bekir b. Ebî Şeybe nakletti. (dedi ki) Bize Vekî' b. Cerrâh anlattı. (dedi ki) Bize İsmail b. Hâlid, Kays b. Ebî Hâzım'dan, o da Adiy b. Amîra el-Kindî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah'ın (s) şöyle buyurduğunu işittim: “ İçinizden bir iş için görevlendirdiğimiz kimse, bir iğne başı kadar ve daha üstü şeyi (ganîmet veya malı) bizden gizlerse (saklarsa, aşırır ve araklarsa) kıyamet günü o kimse (Allah'ın huzuruna), aşırıkları boynunda asılı olarak getirilir.” Adiy, anlatmaya devam etti ve dedi ki: (Rasûlullah'ın bu sözü üzerine) Ensar'dan siyah bir adam, -sanki (şu an) onu görüyorum- ayağa kalktı ve şöyle konuştu: Ey Allah'ın Rasûlü! O

¹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe* (thk. Adiy b. Yusuf el-Azâzî),IV, 2192-2193, Dâru'l-vatan, Riyad, 1998;İbn Abdilber, III, 2060; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VII, 168; *el-Isâbe*, II, 470.

² İbn Hibbân, *Sikât*, V, 270-271; İbn Abdilber, III, 1060; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 511;Zehebî, *el-Iber*, I, 116; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VII, 167; *et-Takrîb*, s. 388 (4543).

³ İbnü'l-Cevzî, *Telkîh'u fuhûm-i ehli'l-eser fi uyûni't-tarih ve's-siyer* (thk. Ali Hasan), Mektebetü'l-Âdâb, ts. s. 229, 301, 361-387.

⁴ İbn Abdilber, III, 1060; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 511; İbn Hacer, *el-Isâbe*, II, 470; *et-Tehzîb*, VII, 169.

halde (verdiğin) işini benden hemen al! Bunun üzerine Allah Rasûlü de ona: "Sana ne oluyor? dedi de (sebebini sordu), adam: (Rasûlullah'ın biraz önceki sözünü kastederek) senin şöyle şöyle buyurduğunu işittim." dedi. Rasûlullah (s) da (tekrar) şöyle buyurdu: "Onu (söylediğim sözü) şu an yine söylüyorum; sizden kimi bir iş için (ganimet dağıtımı, zekat vb.) görevlendirirsem, azını da çoğunu da bana getirsin (eksiltmesin); ondan kendisine bir şey verilirse onu alsın, ondan bir şey verilmez, yasaklanırsa vazgeçsin (almasın)!"¹

Müslim'in ilgili kitabının "Valilerin veya devlet görevlilerinin hediye almasının haramlığı" babında geçen bu hadisin intihâsından-ibtidasına (sahâbîden- müellife doğru) senet ricâli ve temel râvileri şöyledir:

Adiy b. Amîra el-Kindî, Kays b. Ebî Hâzım², İsmail b. Ebî Hâlid³, Vekî b. Cerrâh⁴, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe⁵, Müslim b. Haccâc.

Lafzı ve içeriği benzeyen bu hadisin, senetlerinden ikisi sūdâsî (altılı) diğeri humâsî (beşli) ve tahvilli (senetlerarası geçmeli) olup değişik versiyonları şöyledir:

-Adiy b. Amîra el-Kindî + Kays b. Ebî Hâzım + İsmail b. Ebî Hâlid (H):

¹ Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Imâre, 30 (1833), II, 1465.

² **Kays b. Ebî Hâzım (el-Becelî), 90/709**: Becelî'nin bir kolu olan el-Ahmesî'dendir. Kufeli olup, ismi Husayn b. Avf'dır. Câhiliyye dönemini idrak etmiş olup, Muhadramdandır. Rasûlullah'a biat etmek üzere yola çıkmış; yolda iken Rasûlullah vefât etmiş; o da Hz. Ebû Bekr'e biat etmiştir. Ondandır hadis dinlemiştir. Sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan rivâyette bulunmuşlardır. Ebu'l-Hasan el-İclî, Ahmed b. Abdillâh b. Salih, *Tarihu's-sikât*, s. 392 (1393); İbn Hibbân, *Sikât*, V, 307; İbn Şahin, Ömer b. Ahmed. B. Osman, *Tarih-u esmâi's-sikât*, s. 270 (1105); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VIII, 386; *et-Takrîb*, s. 456 (5566).

³ **İsmail b. Ebî Hâlid (el-Ahmesî- 146/763)**: Tâbiindendir, beş sahâbeden hadis dinlemiştir. O hadiste sebt, sika ve salih bir adamdır. Sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan rivâyette bulunmuşlardır. Kays b. Ebî Hâzım'dan en çok hadis rivâyet eden bir râvi olup 500 civarında hadisi bulunmaktadır. Kufe şeyhleri arasında yüksek yeri vardır. el-İclî, s. 64 (84); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 291; *et-Takrîb*, s. 107 (438); İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 19.

⁴ Vekî b. el- Cerrâh (Ebû Süfyân, 197/813): Kufeli olup sika, âbid, edip ve salih olan hadis hafızlarındandır. Süfyân'dan rivâyetlerinde raviler topluluğunun en sebtî bir ravidir. Sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan rivâyette bulunmuşlardır. el-İclî, s. 464 (1769); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, XI, 123; *et-Takrîb*, s. 581 (7414).

⁵ **Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (235/849)**: Abdullâh b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Şeybe, Kufelidir. O sika ve hadis hâfızdır ve hâfızların seyididir. Büyük eserler sahibi bir musannıftır. Müsnedi, Musannefi ve tefsirle ilgili eserleri vardır. el-İclî, s. 276 (878); Zehebî, *Mizanül-i'tidâl*, II, 490; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VI, 2; *et-Takrîb*, s. 320 (3575).

-Muhammed b. Bişr¹+ Abdullah b. Nümeyr²+Muhammed b. Abdilllah b. Nümeyr³+ Müslim.

-Ebû Usâme⁴ + Muhammed b. Râfî⁵ + Müslim b. Haccâc.

-Adiy b. Amîra el-Kindî + Kays b. Ebî Hâzım⁶ + İsmail b. Ebî Hâlid⁷ + Fazl b. Musâ⁸+ İshâk b. İbrahim el-Hanzalî⁹ + Müslim b. Haccâc.

emel râvileri ilk verdiğimiz kaynak Müslim'dekilerle aynı olan ve şeyhi Müsedded aracılığı ile Ebû Davud tarafından rivâyet edilmiş olan hadis, sadece "Eyyühânâs!" (Ey İnsanlar!...) şeklinde tüm insanları muhâtab alan farklı bir lafızla başlamakta, benzer lafız ve içerikle devam etmektedir.¹⁰ Ancak Ebû Davud'un da "Valilerin, Zekât ve Ganîmet Görevlilerin Hediye Alması" babında tahric ettiği bu hadisin versiyonunda farklı raviler olarak

¹ *Muhammed b. Bişr* (*el-Abdî*, 203/819): O, Kufeli olup Ebû Abdilllah diye künyelenmektedir. Sika olduğu üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan hadis nakletmişlerdir. el-İclî, s. 401(1436); İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 441; İbn Şahin, s. 293 (1214); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IX, 73; *et-Takrîb*, s. 469 (5756).

² *Abdullah b. Nümeyr* (*el-Hemdânî*, *el-Hârifî*, 199/815) : Kufeli olup Ebû Hişâm diye künyelenmektedir. Sika ve sebt sahibidir. Sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan hadis rivayet etmişlerdir. el-İclî, s. 282 (901); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VI, 57; *et-Takrîb*, s. 327(3668).

³ *Muhammed b. Abdilllah b. Nümeyr* (*el-Hemdânî*, 234/848): Künyesi Ebû Abdirrahman olup Kufelidir. Hadiste hafız olup sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte müellifleri ondan hadis rivayet etmişlerdir. el-İclî, s. 406 (1473), İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IX, 282; *et-Takrîb*, s. 490 (6053).

⁴ *Ebû Üsâme* (201/817): Hammâd b. Üsâme el-Kureşî'dir. Ebû Usâme onun künyesidir. Sika ve sebt sahibidir. el-İclî, s. 130 (328); İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 222; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 177 (1487).

⁵ *Muhammed b. Râfî* (*el-Kuşeyrî*, 245/859): Nişâburludur. Cerh ve ta'dil alimlerinde sika ve âbid bir ravidir. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 478 (5875).

⁶ *Kays b. Ebî Hâzım*: Bkz. dipnot, 21.

⁷ *İsmail b. Ebî Hâlid*: Bkz. dipnot, 22.

⁸ *Fazl b. Musâ* (*es-Sînânî*, 192/808): Sikadır, sikalığı üzerinde ittifak vardır. Künyesi, Ebû Abdilllah el-Mervezî'dir. Sebt ve sikadır. Ancak bazenteferrüd eder rivâyetinde tek kalırdı. Cemâat yani Kütüb-i sitte imamları ondan rivayette bulunmuşlardır. Abdilllah b. Mubarek, "Bana sika nakletti" derken Fazl b. Musa'yı kastederdi. İbn Şahin, *es-Sikât*, s. 264 (1072); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VIII, 286; *et-Takrîb*, s. 447 (5419).

⁹ *İshâk b. İbrahim* (*b. Mahled el-Hanzalî*, 238/852): Mervezli olup Ebû Muhammed b. Râhuye el-Mervezî diye künyelenir. Ahmed b. Hanbel'in akranı, sika, hâfız ve müctehid bir ravidir. Ebû Davud'un belirttiğine göre vefatından önce onun hafızası bozulmuş, kötüleştirmiştir. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 99 (332).

¹⁰ Ebû Davud, *Sünen*, Akdıya, 5 (3581), IV, 10-11; bkz. Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVII, 106 (256).

sadece Yahya (b. Saîd)¹ ve Müsedded² bulunmaktadır. Daha çok Ebû Davud'un tahrîc ettiği hadisle içeriği birebir örtüşen İbn Hanbel'in iki defa oğlu Abdullah'a aktardığı aynı hadisde ise, Mücâlid'den naklen hadisdeki Ensârlı esmer adamın Sa'd b. Ubâde olduğu açıkça belirtilmekte; ancak versiyonların birinde farklı bir râvi olarak Ahmed b. Hanbel'in kendisinden hadis aldığı Yezîd b. Hârûn,³ diğerinde Saîd (b. Ebî Arûbe)⁴ ve Muhammed b. Ca'fer⁵ silsilesi verilmektedir.⁶

2-Nikâhlama Anında (Nikâh Akdinde) Bekâr veya Dul Olan Bireylerle Müşâvere Etmenin Gereği

İbn Mâce dedi: Bize İsa b. Hammâd el-Mısırî nakletti. (dedi ki) Bize Leys b. Sa'd, Abdullah b. Abdirrahmân b. Ebî Hüseyin'den, o Adiy b. Adiy el-Kindî'den, o da babasından (Adiy'den) rivâyetle Rasûlullah'ın (s) şöyle buyurduğunu haber verdi: *"Dul kadın, nefsinin (nikahlanma konusuyla ilgili gönlündeki düşüncesini) açıkca ifâde eder; bekâr kızın rızası ise onun (nikahlanma anındaki) susmasıdır."*⁷

¹ Yahya (b. Saîd el-Kattân, 198/814): Basralıdır, Ebû Saîd diye künyelenir. Cerh ve ta'dil imamlarından olup, aynı zamanda Ali b. Abdillâh el-Medîni'nin şeyhidir. İbnü's Salâh'a göre ricâl hakkında ilk konuşan Şu'be b. Haccâc'dan sonra Yahya' b. Saîd'dır. Ondan sonra Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn'dir. İsmail b. Ebî Hâlid ve Hişâm b. Urve'den ve Behz b. Hakîm'den hadis dinlemiştir. Sikadır, sikalıği üzerinde ittifak vardır. O ancak sika olanlardan hadis rivâyet etmiştir. O, Süfyan'dan rivâyette bulunanların en sebtidir. el-İclî, s. 472 (1807); İbn Şahin, s. 352 (1515); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, XI, 216; *et-Takrîb*, s. 591(7557).

² Müsedded (b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî),228/843: Basralı olup Ebu'l-Hasen diye künyelenmektedir. Sika ve Hafızdır. Kütüb-i sitte imamları ondan rivâyet etmişlerdir. İlk musned müelliflerinden olduğu söylenmektedir. el-İclî, s. 425 (1560); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 528 (6598).

³ **Yezîd b. Harûn(b. Zâzân es-Sülemî, 206/821)**: Künyesi Ebû Hâlid el-Vâsıtî olan bu ravi Şamlıdır. Sika, sebt ve hâfızdır. Sika olduğu üzerinde ittifak vardır. el-İclî, 481-482(1859); İbn Şahin, s. 348(1483); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 606 (7789).

⁴ **Saîd (b.Ebî Arûbe, 156/773)**: Ebu'n-Nadr diye künyelenmekte olup sika, sebt ve me'mûn olarak tanınmaktadır. Ancak ömrünün sonlarına doğru ihtilâta bulunduğu (karıştırdığı); bundan önceki hadislerinin güvenilir olduğu söylenir. el-İclî, s. 187 (558); Zehebî, *Mîzân*, III, 220; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 63; *et-Takrîb*, s 239 (2365).

⁵ **Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî (Gunder, 194/810)**: Basralı olup Ebû Abdillâh diye künyelenmektedir. Gunder lakabıyla meşhurdur. Sika ve sahihu'l-kitâb olmakla beraber hatası da bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte imamları ondan rivâyette bulunmuşlardır. Bazı kaynaklarda sikalıği üzerinde ittifak olduğu söylenir. Bkz. el-İclî, s.402 (1444); İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IX, 96; *et-Takrîb*, s. 472 (5787).

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192; Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVII, 106, 107 (256, 258, 260).

⁷ İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 11(1872), I, 602; İbn Hanbel, IV, 192; bkz. Tabarânî, XVII, 108 (264);

İslâm'ın benimsediği ve İslâm hukukunun belirlediği nikâh akdinin sıhhati ve geçerliliği için evlenecek adayların nikah akdi anında kendilerine mürâcaâtı ve danışmayı öngören, onların bu danışmaya karşı tutumlarını belirleyen ilgili hadisin İbn Mâce tahririndeki versiyonu da şöyledir:

-Adiy b. Amîra el-Kindî + Adiy b. Adiy¹ + Abdullah b. Abdirrahman b. Ebî Hüseyin² + Leys b. Sa'd³ + İsâ b. Hammâd el-Mısrî⁴ + İbn Mâce.

İbn Mâce'nin tahrîci ile tarîki benzeyen İbn Hanbel'deki bir hadisin versiyonunda ise sadece İsâ b. Hammâd yerine İshâk b. İsâ⁵ farkı görülmektedir.⁶ Aynı hadis, Ali b. Ayyâş⁷ yoluyla İbn Hanbel'den gelen, benzer içerikli bir başka hadisle desteklenmektedir. Lafız ve taalluk ettiği mana itibariyle bir hayli farklılıkları olan ve mutâbi (destekleyici) konumlu bu hadis şöyledir:

Ahmed b. Ca'fer el-Katî'î dedi ki: Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi) Bana babam (Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi) Bize Ali b. Ayyâş ve İshâk b. İsâ naklettiler. Bu (rivâyet), Ali'nin hadisidir. O Ali dedi ki: Bize Leys b. Sa'd nakletti. Dedi ki: Bana Abdullah b. Abdirrahman b. Ebî

İbnü'l-Esîr, III, 511; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, XII, 211-212.

¹ **Adiy b. Adiy (b. Amîra el-Kindî, 120/738)**: Ebû Ferve el-Cezerî diye künyelenmektedir. Sika ve fakih bir râvidir. Ömer b. Abdulaziz'in Musul valisidir. Tabiünden fakih ve âbid olan Adiy hakkında Buharî "*Seyyidü'l-Buhârâ*" (*Buhârâ'nın efendisi*) demektedir. İbn Hacer, Onun babası Adiy ve amcası Urs b. Amîra'dan rivâyet ettiğini söylerken, İbn Ebî Hâtim onun babasından rivâyetlerinin mürsel olduğunu, babasından hadis dinlemediğini iddia etmektedir. el-İclî, s. 330 (1116); İbn Hibbân, *Sikât*, V, 270; Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, XIV, 552; *el-Iber*, I, 116; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 388 (4543); *et-Tehzîb*, VII, 168.

² **Abdullah b. Abdirrahman b. Ebî Hüseyin**: Mekke'li olup Nevfelî kabilesindedir. Sika ve ibâdet kurallarında âlim bir râvidir. Sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan hadis nakletmişlerdir. el-İclî, s. 267 (845); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 311 (3430); *et-Tehzîb*, V, 293.

³ **Leys b. Sa'd (b. Abdirrahan el-Fehmî (175/791))**: Mısırlı olup künyesi, Ebu'l-Hâris el-İmamü'l-Mısrî'dir. Sika, sebt ve fakih, meşhur bir imamdır. Sikalığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan hadis nakletmişlerdir. el-İclî, s. 399 (1430); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 464 (5684); *et-Tehzîb*, VIII, 459.

⁴ **İsâ b. Hammâd (b. Müslim et-Tücîbî, el-Mısrî, 248/862)**: Lakabı Zu'be, künyesi ise Ebû Musa el-Ensârî'dir. 90 yaşını aşkın bir süre yaşamış olup sika bir râvidir. Leys rivâyeti olan son sika râvilerdendir. Bkz. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 438 (5291).

⁵ **İshâk b. İsâ (b. Nüceyh, 214/839)**: Bağdatlı olup künyesi, Ebû Ya'kûb'dur. "Ezene" denilen yere yerleşmiş olup sadûk bir râvidir. Kütüb-i sitte imamları ondan hadis rivâyet etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 102 (375).

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192.

⁷ **Ali b. Ayyâş (b. Müslim el-Elhânî, 219/834)**: Humuslu olup dokuzuncu mertebeden sika ve sebt bir râvidir. el-İclî, s. 349 (1194); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 404 (4779); *et-Tehzîb*, VII, 368

Hüseyin el-Mekki, Adiy b. Adiy el-Kindî'den, o da babasından Rasûlullah'ın (s) şöyle buyurduğunu nakletti: *“Kadınlara kendilerini (içlerindeki düşüncelerini) ifâde hakkında yol gösteriniz, nasihat ediniz.”* Orada bulunanlar şöyle dediler: *Ey Allah'ın Rasûlü! (kadınlardan) Bekar olanlar haya ediyorlar (konuşmuyorlar). Bunun üzerine Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: kadınlardan dul olan kendisini diliyle ifâde eder (açıkça söyler); bekar olanın rızası (nikahı kabûlü) ise susmasıdır.”*¹

3-Duruşma (Davalaşma) Anında Beyyinenin (Delil Getirmenin) ve Yemin Etmenin Davaya Etkisi

Ahmed b. Ca'fer el-Katî'î dedi: Bize Abdullah(b. Ahmed b. Hanbel) nakletti. (o dedi) Bana Babam (Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi ki) Bize Yahya b. Saîd, Cerîr b. Hâzım'dan nakletti. (dedi ki) Bize Adiy b. Adiy nakletti. (dedi ki) Bana Recâ b. Hayve ve Urs b. Amîra, onun babası Adiy (b. Amîra'dan) şöyle anlattığını haber verdi: *“Kinde kabilesinden Imru'l-Kays b. Âyis denilen bir adam Hadramevtli (Hadramlı) bir adamla bir arazi konusunda duruşmak üzere Rasûlullah'ın (s) huzuruna çıktılar. Rasûlullah da Hadramlı adamdan beyyine (delil) istedi ve beyyineye (delile) dayalı olarak Hadramlı adamın aleyhine hükmetti. Ancak beyyine (delil) ona ait değildi (ona ait çıkmadı) da bunun üzerine Rasûlullah, yemine dayalı olarak (yemin vererek) Imru'l-Kays aleyhine hükmetti. O zaman Hadramlı adam, Ey Allah'ın Rasûlü! Ben de “Vallahi benim arazimdir!” (diye) yemin etsem de gitsem (bu iş bitse), dedi veya o şöyle yemin etti: “Allah'a veya Ka'be'nin Rabbine yemin olsun ki, benim arazimdir.” Bunun üzerine Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: Kim kardeşinin (din kardeşinin) malından bir parça koparmak (almak) için yalan yere yemin ederse , (Kıyâmet Günü) Allah onu şiddetli öfkeyle (öfkeli şekilde) karşılar.” Ravi Recâ'nın dediğine göre bu sözün devamında Rasûlullah (s) şu âyeti okudu:“**Fakat onlar, Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini birkaç paraya (pek az bir değer karşılığında) satarlar....**”² Bunun üzerine, İmrü'l-Kays, Ey Allah'ın Rasûlü! Onu (yalan yere yemini) terk eden kimseye ne var? Diye sordu da Rasûlullah (s) da. “Cennet var!” dedi. Bu müjdeli haber üzerine İmrü'l-Kays, “(Ey Allah'ın Rasûlü!) Şâhid ol ki ben, bundan böyle yalan yere yemini tamamen terk ettim!” dedi.³ İlgili olay üzerine nazil olan âyetin ve hadis, davalaşma ve duruşma anında hakdan*

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192.

² Âl-i Imrân, 3/77.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192; bkz. Tabarânî, XVII, 108-109 (265); İbnü'l-Esîr, *Üsdü'-Ğâbe*, III, 511.

sapmanın, yalan yere yemin etmenin hazin ve elem verici sonunu dile getirmekte, insanları vicdâni muhâsebe ve derûnî konrtola sevketmektedir. Bu manidâr hadisın İbn Hanbel'e göre senet ricâli şöyledir:

-Adiy b. Amîra /Urs b. Amîra¹ + Recâ b. Hayve² / Adiy b. Adiy³ + Cerîr b. Hâzım⁴ + Yahya b. Saîd⁵ + Ahmed b. Hanbel.

-Adiy b. Amîra /Urs b. Amîra + Recâ b. Hayve /Adiy b. Adiy + Cerîr b. Hâzım + Ahmed b. Hanbel.

4-Halk Arasında Meydana Gelen Münkere (Dinen ve Aklen Yasak Olan Şeylere) İlgisiz ve Tepkisizliğin Allah'ın Azabını Celbedeceği (Toplumda Ma'rûf Olan Onaylamann Münker Olana Tepkinin Gereği)

Ahmed b. Ca'fer ek-Katî'î dedi: Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi) Bana babam (Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi) Bize İbn Nümeyr nakletti. (dedi) Bize Seyf naketti. Dedi ki: Adiy b. Adiy el-Kindî'nin Mücâhid'den nakletti. Mücâhid dedi ki: Mevlâmız bana, Adiy'in (b. Amîra'nın) Rasûlullah'dan şöyle buyurduğunu işittim dediğini anlattı: "Doğrusu Aziz ve Celil olan Allah, halk tabakası (avam), aralarındaki münkeri (dinen ve aklen çirkin ve yasak olan şeyleri)) görüp onları çirkin görmeye muktedir oldukları halde o çirkinliği görmedikçe (görüp de görmemezlikten gelinceye kadar) özel (belirli) kişilerin ameli sebebiyle umuma (genele) azap etmez. Ama bunu (gördükleri kötülüğü görmemezlikten gelme eylemini) yaptıkları zaman

¹ **Urs b. Amîra (el-Kindî):** Nebî'nin (s) ashabındandır. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 474; *et-Takrîb*, s. 389 (4552).

² **Recâ b. Hayve (el-Kindî, 112/730):** Tâbiünden olup Şamlı veya Filistinli olduğu söylenir. Sika ve fakîh bir râvidir. Künyesi ebu'l-Mikdâm'dır. Ona Ebû Nasr da denilmektedir. İmam Müslim'in ve Sünen-ü erba'a müelliflerinin ondan rvâyeti bulunmaktadır. İmam Buhari de ondan muallak hadis rivâyet etmiştir. el-İclî, s. 160 (439); İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 237; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 265; *et-Takrîb*, s. 208 (1920).

³ Bkz. Dipnot, 53.

⁴ **Cerîr b. Hâzım (b. Zeyd b. Abdillâh el-Ezdî, 170/786):** Basralıdır, Ebu'n-Nadr el-Basrî olarak künyelenir. Hammâd b. Zeyd'in mevlâlarındandır. Meşhurlardan biri olup sikadır, sikahı üzerinde ittifak vardır; ancak Katade'den rivâyetlerinde zayıflık bulunmaktadır. Ezberden hadis rivâyetinde vehimler bulunmakta ve yetmişden sonraki dönemde hafıza bozukluğu olduğu ve fakat bu yaşlarda hadis rivâyet etmediği söylenir. el-İclî, s. 96 (204); İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 144; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 138 (911); *et-Tehzîb*, II, 69.

⁵ Bkz. Dipnot, 37.

Allah, onların özeline de geneline de (hepsine) azap eder.”¹

Müslüman bir bireyin yaşadığı toplumda olması gereken sosyal davranışına ışık tutan, bu hadisi İbn Hanbel, temel râvileri aynı fakat son râvileri farklı şu iki tarikle nakletmektedir:

-Adiy b. Amîra + Mücâhid’in Mevlâsı² + Mücâhid³ + Adiy b. Adiy el-Kindî⁴ + Seyf⁵ + İbn Nümeyr⁶ + Ahmed b. Hanbel.

-Adiy b. Amîra + Mevlâ⁷ / Adiy b. Adiy⁸ + Seyf b. Ebî Süleyman⁹ + Abdullah b. Mübârek¹⁰ + Ahmed b. el-Haccâc¹¹ + Ahmed b. Hanbel.¹²

Yukarıda görüldüğü üzere ilgili hadisi ilk tarikinde İbn Hanbel, İbn Nümeyr vasıtasıyla Seyf’den bize nakletmesine rağmen, diğer tarikinde yine Seyf’den Abdullah b. Mübârek ve Ahmed b. Haccâc tarikiyle nakletmektedir.

5-Rasûlullah’ın (s) Namazda Secde Etme ve Selâm Verme Şekli (Ta’dîl-i

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192.

² **Mücâhid’in Mevlâsı:** “efendisi” anlamında olup bir sahâbî veya tâbiünden râvi birisi olduğu sanılmaktadır.

³ **Mücâhid (b. Cebr /Cübeyr el-Mekkî, 104/722?):** Ebu’l-Haccâc el-Mahzûmî diye künyelenmektedir. Mekkeli tâbiünden olup Mahzûmîlerin azadlı kölesidir. Tabiünden hadisde sıklığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte imamları ondan hadis rivayet etmiştir. Tefsirde ve diğer ilimlerde imamdır. Seksen üç yaşında vefat etmiştir. Son zamanında Kufe’ye yerleşmiştir. el-İclî, s.420 (1538); İbn Hıbbân, *Sikât*, V, 419; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 520 (6481); *et-Tehzîb*, X, 42.

⁴ Bkz. Dipnot, 53.

⁵ **Seyf (b. Süleyman veya İbn Ebî Süleyman el-Mahzûmî, 151/768?):** Mekkeli olup sika ve sebt sahibi olmakla beraber müteşeddid bazı cârihler onu kadercilikle suçlanmaktadır. En sonunda Basra’ya yerleşmiştir. İmam Ahmed onu tevsik etmektedir. el-İclî, s. 213(649); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 262 (2722); *et-Tehzîb*, IV, 294.

⁶ **İbn Nümeyr (Abdullah b. Nümeyr el- Hemdânî, el-Hârîfî, 199/815):** Kufeli olup Ebu’l-Hişâm olarak künyelenmektedir. Ehli’sünne ve Sahibu Hadîs’dir yani hadislerle amel etmeve sünnete riâyette titiz bir râvidir. Sıklığı üzerinde ittifak vardır. Kütüb-i sitte sahipleri ondan hadis nakletmişlerdir. el-İclî, s 282 (901); İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 327 (3668); *et-Tehzîb*, VI, 57.

⁷ Bkz. dipnot, 76.

⁸ Bkz. Dipnot, 53.

⁹ Bkz. Dipnot, 79.

¹⁰ **Abdullah b. Mübârek (eMervezî, el-Horasânî, 181/797):** Şahsında birçok hayır hasletlerini toplamış, sika, sebt, sâlih, âlim ve fakîh bir muhaddisdir. Bkz. el-İclî, *a.g.e.*, s.275 (876); İbn Hıbbân, *Sikât*, VII, 7; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, V, 382; *et-Takrîb*, s. 320 (3570).

¹¹ **Ahmed b. el-Haccâc (el-Bekrî, el-Mervezî, 220/835):** Onuncu tabakadan sikabir râvidir. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s.78 (23).

¹² İbn Hanbel, IV, 192.

Erkân'a Riâyeti)

Ahmed b. Ca'fer el-Katî'i dedi: Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi) Bana babam (Ahmed b. Hanbel) nakletti. (dedi) Bize Ali b. Abdillâh nakletti. (dedi) Bize Mu'temir b. Süleyman nakletti. Dedi ki: Ben Fudayl b. Meysere'ye okuyarak arzettim. Dedi ki: Bana İbn Harîz (Hureyz), Kays b. Ebî Hâzım'ın kendisine Adiy b. Amîra'nın şöyle dediğini anlattı: “*Nebî (s), (namazda) secde ettiğinde koltuk altlarının beyazı görülünceye dek kollarını yana açardı. Sonra sağa selâm verdiği zaman, yanağının beyazını görünceye dek yüzünü sağına çevirirdi. Sonra sola selâm verdiğiğinde, sol yanağının beyazını görünceye dek yüzünü soluna çevirirdi.*”¹

Bize namazda secde ve selâm âdâbını öğreten bu hadisin İbn Hanbel'e göre versiyonu:

-Adiy b. Amîra + Kays b. Ebî Hâzım² + İbn Harîz (İbn Hurayz)³ + Fudayl b. Meysere⁴ + Mu'temir b. Süleyman⁵ + Ali b. Abdillâh⁶ + Ahmed b. Hanbel.

Bu hadis ile ilgili bir başka tarik da; Ebû Abdîrrahmân dedi ki: Bana Yahya b. Maîn nakletti. O dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleyman nakletti dedi ve aynı hadisi zikretti (söyledi)⁷ şeklindedir.

¹ İbn Hanbel, IV, 192-193; bkz. Tabarânî, XVII, 108 (263).

² *Kays b. Ebî Hâzım*: bkz. dipnot, 20.

³ *İbn Harîz (Hurayz)*: Bu râvi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamıştır; ancak bazı kaynaklarda bir üst ravi (Kays) ile rivâyet ilişkisi olan râvi Ebû Hureyz olarak verilmektedir (bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 386; XII, 71). Bazı kaynaklarda; Ebû Hureyzin ise, Şamlı ve Hz. Muaviye'nin azadlı kölesi olduğu, İbn Asâkir'in onu Keysân diye isimlendirdiği, Abdullah b. Dinâr el-Humusî'den rivâyetinin dışında, cerh ve ta'dîl yönünden halinin meçhûl olduğu, hakkında fazla bir şey bilinmeyen meçhûl bir kimse olduğu belirtilmektedir. İbn Hibbân, *Sikât*, V, 579-580; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 157, 632; *et-Tehzîb*, XII, 71).

⁴ *Fudayl b. Meysere*: Ebû Muâz el-Basrî diye künyelenmektedir. Altıncı mertebeden olup “sadûk” olarak ta'dîl edilen bir râvidir. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 448 (5439).

⁵ *Mu'temir b. Süleyman (et-Teymî, 187/...)*: Basralı olup “Ebû Muhammed” diye künyelenmekte; “et-Tufeyl” olarak lakablanmaktadır. Sika olarak ta'dîl edilmektedir. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 539 (6785).

⁶ *Ali b. Abdillâh (b. Ca'fer b. Nüceyh es-Sa'dî, 234/...)*: Basralı olup “Ebu'l-Hasen el-Medîni” diye künyelenmektedir. Sika, sebt, imam ve asrının hadis ve illet alimidir. İbn Hacer, *et-Takrîb*, s. 403 (4760).

⁷ İbn Hanbel, IV, 193.

C- Rivâyetleriyle İlgili Değerlendirme

Temel hadis kaynaklarından kütüb-i tis'a öncelikli olmak üzere, diğer eserlerden müsnedler, mu'cemler, sünenler, sahâbe biyografileri, tarih, meğâzi ve ricâl kitaplarının incelenmesi, mektebetü's-Şâmîle programı'nın taranması sonucunda İbn Adiy'e dayalı 5 adet (2. ve 3. hadislerde ikitâ' ve irsâl şüphesi olmakla beraber) hadisinin bulunduğu görülmüştür. Bu rivâyetlerden **I. Rivâyet**, temel hadis kaynaklarından Müslim'in *Sahîh*'inde, Ebû Davud'un *Sünen*'inde ve İbn Hanbel'in *Müsned*'inde ve daha başka eserlerde geçmekte;¹ *başta vâliler olmak üzere kamu görevlilerinin mal (ganimet ve hazine malı) kaçırması ve hediye almasının haramlığını* içermektedir. İlgili hadisin Müslim'deki versiyonlarının tahvilli (geçmeli ve değişmeli) olduğu, eser müelliflerinin şeyhleri dışında diğer kaynaklardaki râvilerle örtüşdüğü ve bu râvilerin sikalıkları üzerinde ittifak olduğu ve *Kütüb-i Sitte* imamlarının kendilerinden rivâyet ettiği kimseler oldukları görülmektedir.

Genelde temel hadis kaynaklarında "*Umerâya (Âmirlere) Hediye Verme*" konusunda geçen, Hz. Muaz, İbn Ömer, Büreyde Müstevrid b. Şeddâd, Ebû Humeyd gibi sahâbilerde de gelen ve Tirmizî'nin Muaz b. Cebel'den gelen şekliyle "*garîb*" olarak değerlendirdiği² **I. hadisin** versiyonunda Ahmed b. Hanbel'in kendisinden hadis aldığı **Muhammed b. Ca'fer**, diğerlerinden farklı bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer metinlerde kavim içinden ayağa kalkan adam, "*Raculün esvedü mine'l-Ensâri*" (*Ensarlı siyah bir adam*) şeklinde verilirken,³ Abdurrezzâk'ın Musannefi ve *Ebû Davud'un Sünen'inde*; "*Yâ Eyyühannâs!*" (*Ey insanlar!*) şeklinde daha genel bir hitabla ve "*raculün tavîlün mine'l-Ensâri esvedü*" (*Ensarlı uzun boylu esmer bir adam*)⁴ ifâdeleriyle, yine İbn Hanbel'in bir başka rivâyetinde Mücâlid'den naklen "*Raculün esvedü mine'l-Ensâri*" (*Ensarlı olan siyah adam*) Sa'd b. Ubâde olarak verilmektedir⁵. Ayrıca Rasûlullah'ın

¹ Müslim, *Sahîh*, Imâre, 30 (1833), II, 1465; Ebû Davud, *Akdıya*, 5 (3581/3583), IV, 10; İbn Hanbel, IV, 192; İbn Hemmâm, Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 57 (6955); İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 53 (2338); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (thk. Muhammed Abdullah Ata), IV, 158.

² Tirmizî, *Sünen*, III, 621 (1335).

³ Müslim, Imâre, 30 (1833), II, 1465.

⁴ İbn Hemmâm, Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 57 (6955); Ebû Davud, *Akdıya*, 5 (3581/3583), IV, 10.

⁵ İbn Hanbel, IV, 192.

(s) ilgili konuşmasını dinleyen söz konusu Ensarlı adam, diğer metinlerde daha yumuşak bir ifâdeyle *“ikbel annî ameleke! (verdiğin görevi benden geri al!) derken, İbn Hanbel’in bu rivâyetinde “senin işine ihtiyacım yok!”* şeklinde daha sert bir ifâde kullandığı görülmektedir.¹

II. Rivâyet, temel hadis kaynaklarından İbn Mâce’nin Sünen’inde ve İbn Hanbel’in Müsned’inde geçmekte;² *nikâh akdinde evlenecek kadınlara danışmanın gereği, onlardan dul kadının kabûlünün sözlü ifâdesi olduğu, bâkire kadının kabûlünün susması olduğu* belirtilmektedir. İlgili hadisin her iki eserdeki râvileri de cerh ve ta’dil alimlerinde ta’dil edilmiş olup Kütüb-i sitte imamlarının kendisinden rivâyette bulunduğu râvilerdir. Ebû Hâtim ve başka alimlerinin belirttiğine göre, senet ricâlinin tamamı sika olan 2. hadisin senedinde inkitâ’ bulunmaktadır. Çünkü Adiy b. Adiy babasından (Adiy b. Amîra’dan) hadis dinlememiş; ancak Adiy b. Amîra’nın sahâbî kardeşi olan Urs b. Amîra kendisinden hadis nakletmiştir. Bu ikisi arasına (baba ile oğlu arasına) Adiy’in kardeşi Urs b. Amîra girmiştir. Fakat bu hadisi destekleyen sahih nitelikli şâhit hadisler de bulunmaktadır.³ İbn Mâce’nin tahririnden daha açık ve anlaşılır olan İbn Hanbel’in rivâyeti, daha çok hükümler içermekte; Bizzat Rasûlullah’ın diliyle ve açıkca eş adayı (evlenecek) kadınların ebeveyn ve yetkili şahıslar tarafından nikah akdi konusunda eğitilmesi istenmektedir. Diğer iki hadisten farklı olarak bu hadisin baş kısmında bulunan *“Kadınlara içlerindeki (nikahla ilgili düşüncelerini) ifâde etmeleri konusunda yardımcı olunuz veya yol gösteriniz”* ibâresi bunu nâtikdir. Ayrıca bu eğitimin onların kırılğan ve hassâs olan fitratlarına, benlik değerlerine uygun olması da önemsenmektedir. Hadisde dul kadınlar için önerilen *“ o kendisini (içindeki düşünceyi) diliyle açıkca ifâde eder (konuşur); bekar kadınlar için önerilen ”* onun nikah konusundaki kabûlü susmasıdır” şekillerindeki Nebevî tavsiye bu eğitimin keyfiyetine ışık tutmaktadır.⁴

III. Rivâyet, temel hadis kaynaklarından İbn Hanbel’in Müsned’inde ve

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192.

² İbn Mâce, *Nikâh*, 11; İbn Hanbel, IV, 192.

³ İbn Mâce, I, 602 (1872); Tabarânî, XVII, 108 (264); İbn Abdilber, III, 1060; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 511; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VII, 168; *el-İsâbe*, II, 470.

⁴ İbn Hanbel, IV, 192.

başka eserlerde bulunmakta;¹ *Duruşma (yargılama) anında beyyine (delil getirmenin) gereği ve yemin etmenin davanın seyrine etkisini içermektedir.* İlgili hadisin râvilerinin, cerh ve ta'dil alimleri tarafından sika ve ya sadûk kabul edilen kimseler olduğu; ancak bunlardan Cerîr b. Hâzım'ın son zamanlarda hafıza bozukluğu yaşadığı ve rivâyetinde vehm olduğu fakat bunun rivâyetine engel teşkil edecek derecede olmadığı belirtilmektedir. İbn Hanbel'in rivâyetleri arasında ve Zevâid'de bulunan 3. hadisin senet ricâllerinin sika olduğu görülmektedir.² İlgili hadisin bu tarikinde râvi Cerîr, Eyyûp ziyâdesinin olduğunu ve bir topluluk halinde bu hadisi Adiy b. Adiy'den dinlediklerini; Ona da bu hadisi Urs b. Amîra ve Recâ b. Hayve'nin naklettiklerini, bu hadisi o gün babası Adiy'den ezberlemediğini belirtmektedir.³ Ancak bazı güvenilir hadis kaynaklarında aynı olayın, iki ayrı hadis olarak benzer lafız ve içerikte, farklı ve sahîh senetlerle Adiy b. Amîra'ya değil de oğlu Adiy'e isnâd edildiği görülmektedir.⁴ İlgili olay üzerine nazil olan âyet ve bahse mevzu olan hadis, açık ve anlaşılır şekilde davalasma ve duruşma anında hakdan sapmanın, yalan yere yemin etmenin hazin ve elem verici sonucunu dile getirmekte; insanları vicdânî muhâsebe ve derûnî kontrole sevk etmektedir.

IV. Rivâyet, *halk arasında meydana gelen münkere (aklın ve dinin çirkin gördüğü şeylere, kötülöklere), bildiği ve elinden geldiği halde, Müslüman bir kimsenin tepkisiz ve tavırsız kalmasının Allah'ın gazabını celbedeceği ve bu azabın herkesi içine alacağı uyarısı yapılmaktadır.* İlgili hadis temel hadis kaynaklarından İbn Hanbel'in Müsned'inde geçmekte;⁵ râvilerinden Seyf b. Süleymân dışındaki tüm râvilerinin sikalığında ittifak bulunmaktadır. Seyf b. Süleymân ise, müteşeddît cârihler tarafından kaderiyecilikle itham edilmekte; ancak Ahmed b. Hanbel onu sika kabul etmekte ve ondan hadis rivâyet etmektedir. İlgili hadisin senesinde geçen Mücâhid'in mevlâsının (efendisinin) kim olduğu kesin bilinmemekle beraber, onun bir sahâbî veya tâbiünden râvi nitelikli bir kimse olduğu sanılmaktadır.

¹ İbn Hanbel, IV, 192; Tabarânî, XVII, 108-109 (265);138 (343).

² Tabarânî, XVII, 108 (265); bkz. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 178.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 192.

⁴ Bkz. Tabarânî, XVII, 109 (266, 267); İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Müğnî*, XII, 211-212 (thk. Dr. Muhammed Şerefüddin el-Hattâb, es-Seyyid Muhammed es-Seyyid); İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 511.

⁵ İbn Hanbel, IV, 192.

Müteşeddît cârihlerce kaderiyecilikle ithâm edilen Seyf b. Süleymân dışında diğerlerinin sika olduğu görülen, isnâd lafızları “*semâ*” yolunu işâret eden, sahîh ve merfû’ nitelikli 4. hadisten, Müslüman bireylerin yaşadığı toplumdaki diğer insanların özel yaşantısına müdâhalesi anlaşılmalıdır. Bu asla söz konusu olamaz. Ancak Müslüman kişi, günümüz çoğulcu toplum ve kent yaşantısında çevresinde olup bitenlere, diğer insanlara ve çevreye zarar veren davranış ve eylemlere de ilgisiz kalmaz, kalmamalıdır. Zirâ ilgili hadis, mü’minlere yönelik aynı konuyla ilgili âyet ve sahîh hadisin¹ uyarısıyla da örtüşmektedir.

İbn Adiy’in **V. Rivâyeti** olan son rivâyeti ise, *Namazda secde etme ve selâm vererek çıkma âdâbını* içermekte olup temel hadis kaynaklarından İbn Hanbel’in Müsned’inde ve başka kaynaklarda geçmektedir.² İlgili hadisin genelde râvileri Basralı olup sadûk, sika ve sebt vasıflarıyla ta’dil edilmektedirler. Ancak râvilerden İbn Harîz hakkında kimlik, cerh ve ta’dil açısından bir bilgi bulunamamıştır. Ayrıca ilgili senetde geçen İbn Harîz’in üst râvisi olan Kays b. Hâzım’ın biyografisinde, onun rivâyet ilişkisi olan İbn Harîz değil Ebû Harîz denilen bir râviden söz edilmekte; Hz. Muâviye’nin azadlı kölesi olduğu belirtilen Ebû Harîz’in mechûl olduğu söylenmektedir.³ Adiy b. Amîra’ya nisbetle İbn Hanbel’in Müsned’inde yer alan⁴ İbn Hureyz dışında râvileri bilinen cerh ve ta’dil alimlerin senet ricâli sadûk ve sika olarak tanıtılan, 5. hadis’in, temel râvileri Tirmizî’nin Sünen’indekilerle örtüşmektedir. İlgili hadis Tirmizî’nin Sünen’inde **Ubeydullah b. Abdullah b. Egram** el-Huzâî’nin sahâbî olan babasından ve Ebu’l-Ahves’in Abdulah’dan (Abdullah b. Mes’ud’dan) rivâyeti şeklinde iki ayrı hadis olarak nakledilmekte olup, bu iki hadis cem olduğunda yukarıdaki rivâyetin (5.rivâyetin) aynı muhtevâsını vermekte, tüm lafız ve içerikleri de birbirlerine benzer görülmektedir.⁵ Ayrıca Tirmizî, iki hadisin cemi’ şeklindeki bu hadisin daha başka sahâbîlerden de nakledildiğini, sadece râvi Davud b. Kays tarîkiyle tanıdığı bu hadisin ilk yarısının “*Hasen*” olduğunu; Ebu’l-Ahves’in İbn Mesud’dan naklettiği ilgili hadisin

¹ Enfâl, 8/25; Tirmizî, Fiten, 9 (2169).

² İbn Hanbel, IV, 192-193; Tabarâni, XVII, 108 (263).

³ İbn Hıbbân, *Sikât*, V, 579; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VIII, 386; XII, 71; *Takrîb*, s, 157, 632.

⁴ İbn Hanbel, IV, 192-193.

⁵ Tirmizî, Salât, 88 (204), II, 62-64 (274); 105 (221), II, 89 (295); ayrıca bkz. Tabarâni, XVII, 108 (263).

ikinci yarısının ise “*Hasen- Sahîh*” olduğunu; ashâbdan ve diğerlerinden ilim ehlinin çoğunluğunun amelinin de bu şekilde olduğunu belirtmektedir.¹

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm’den sonra dinin ikinci kaynağı konumundaki sünnetin kaynağında olan sahâbenin rivâyetin sonraki nesle aktarımındaki gayretleri her türlü takdirin üstündedir. Biz bu çalışmamızda; sahâbe neslinin hadislerin sonraki nesillere naklindeki rollerine, örnek şahsiyetler olarak her bir sahâbînin müslümanın hayatındaki etki ve tesirlerine inanarak, sahâbeden birisi olan Adiy b. Amîra’nın hem hayat ve kişiliğini tanımaya, hem de rivâyetlerini tespit edip değerlendirmeye çalıştık.

Böyle bir çalışmanın gereğine inanarak yaptığımız araştırma sonunda; Hz. Muâviye’nin hilâfeti zamanında (40/660) Ruhâ’da (Urfa’da) vefât eden Adiy b. Amîra’nın, Kûfe asıllı olup genelde Kinde kabilesine mensup olduğunu; “Ebû Zürâre” veya “Ebû Ferve” diye künyelendiğini, Yahudî alim İbn Şehlâ hadisinde belirtildiği üzere Müslüman olan Adiy’in, Hz. Osman taraftarı olup Sıffin savaşında Hz. Muâviye’nin yanında yer alan bir sahâbî olduğunu; Kûfe’den Şam’a geldiğini; zamanın Şam vâlisi olan Hz. Muâviye tarafından Kûfe’den Cizre muntikasındaki Ruhâ’ya (Urfa’ya) gönderildiği ve kendisine toprak verildiğini öğrendik.

Hadisçiliği açısından; Hâkim’in (405/1014) belirttiği üzere ashâbdan Vâbise b. Ma’bed ve Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt gibi sahâbe ve tâbiîn zamanında Cizre’de teşekkül eden ilim merkezinde Kurân ve Sünnet öğretimine hizmet verdiğini; Adiy b. Adiy’in doğrudan babası Adiy b. Amîra’dan rivâyetlerinde bazı cerh ve ta’dîl alimlerinin (Ebû Hâtim ve Buhârî’nin) şüphesi olduğunu; dolayısıyla Adiy’in doğrudan babasından (Adiy b. Amîra’dan) hadislerinde (3 no’lu hadis gibi) inkitâ veya irsallik bulunduğu; ancak onun doğrudan amcası Urs b. Amîra’dan hadis almış olabileceğini; bu nedenle sahâbî kardeşi Urs b. Amîra, muhadram râvi Kays b. Ebî Hâzım ve Recâ b. Hayvenin onun râvileri olduklarını gördük.

Temel hadis kaynakları olan Kütüb-i Tis’a öncelikli olmak üzere, diğer

¹ Tirmizî, Salât, 88(204), 62-64 (274), 89 (205), 105 (221).

eserlerden müsnedler, mu'cemler, sünenler, sahâbe biyografileri, tarih, meğâzi ve ricâl kitaplarından yaptığımız araştırma ve mektebetü'ş-Şâmile programından yaptığımız tarama sonucunda İbn Adiy'e dayalı, dinî hayatın 5 önemli konusunda 5 adet (2. ve 3. hadislerde inkitâ' ve irsâl şüphesi olmakla beraber) merfû ve amel edilebilir nitelikte hadis tespit edilmiştir.

Bu mütevâzî çalışma bize, Sahâbe neslinden birisi olarak bir şekilde Anadolu'ya (Cizre ve Ruhâ'ya) gelen ve biyografisi, etkin ve yetkin uzmanlar tarafından hazırlanan çağdaş ve güzel eser *Diyânet İslâm Ansiklopedi'sinde* bulunmayan Adiy b. Amîra'nın hayatının da diğer sahâbeler gibi Müslümanların gönlündeki sahâbe sevgisini artıran güzelliğe ve örneklîğe sahip olduğunu; Kur'ân'dan sonra dinin ikinci kaynağı konumunda olan sünnetin sonraki nesillere naklinde rolü olduğunu göstermiştir.

Gerek temel hadis eserlerinden ve gerekse teknolojik bilim veri tabanı olan Mektebetü'ş-Şâmile'den yaptığımız araştırma neticesinde bahse konu sahabînin tespit ettiğimiz rivâyetlerinin (5 konuda 5 rivâyetinin) dışında herhangi bir rivâyetine rastlanmamış olup, muhtelif kaynaklarda aynı rivâyetlerin tekrarlandığı görülmüştür.

Bu bağlamda denilebilir ki, rivâyetin kaynağında olan sahâbe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn dediğimiz temel râvi silsilesiyle ilgili, her bir râvinin biyografilerini, kimlik, kişilik ve râvilik vasıflarını, rivâyet aldığı ve verdiği kimseleri (dönemsel rivâyet ilişkilerini), ayrıca mukâyeseli olarak rivâyetlerini ele alan ciddî ve bilimsel her türlü çalışmanın, konu edilen şahısların kişiliklerini daha iyi tanıma fırsatı ve rivâyetleriyle bütünleşip-bütünleşmedikleri konularında bize bir fikir vereceği, bizleri kaynağı itibariyle daha sıhhatli ve güvenli rivâyetlere eriştireceği, hatta sahâbenin rivâyetlerinde udûl odukları genel kabûlüne katkı sağlayacağı umulur. Bu ümit ve düşüncelerle sahîh sünneti tespit alanında daha derin çalışmalar yapılmasını temenni eder, bu konuda gayret gösteren herkese başarılar dilerim.

Bibliyografya

-BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübrâ* (el-Cevherü'n-nakî-İbn Türkmânî Alâaddin b. Ali b. Osman el- Mardinî), I-X, Dâru'l-fikir, ts.

-----*es-Sünenü'l-Kübrâ* (el-Cevherü'n-Nakî, İbn Türkmânî Alâaddin Ali b. Osmân el-Mardinî), I-X, I. Baskı, Meclis-ü dâirat- maârifî'n-nizâmiyye, Hindistan Haydarabat,

-----*Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* (thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acı), I-XIV, Dâru'l-va'yi, Kahire 1411/1991.

-CİRİT, Hasan, *Hadise Giriş*, Rağbet, İstanbul 2011.

-EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Davud*, I-V , Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

-EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe* (thk. Âdil Yusuf el-Azâzî), I-VI/VII, Dâru'l-vatan, Riyad 1998.

-HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü'rî, *Ma'rifet-ü ulûmi'l-hadis* (thk. Ma'zam Hüseyin, Beyrut 1997.

-el-HAMEVÎ, Şihâbuddin Ebî Abdillâh Ya'kût b. Abdillâh el-Bağdâdî, *Mu'cemu'l-büldân*, I-V, Dâru's-Sâder, Beyrut 1979.

-*Mu'cemu'l-Büldân*, I-V, Leipzig 1867.

-HARTMANN, M., "Cezire", *İslâm Ansiklopedisi*, III, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.

-el-HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, I-X, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1988.

ICLÎ, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Salih, *Tarihu's-sikât*, I, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1984.

-İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb* (thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Nehdat-ü Mısır, Kahire, ts.

-İBNU'İ-CEVZÎ, Ebu'l-ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali, *Telkîh-u*

fuhûm-i ehli'leser fî uyûni't-târih-i ve's-siyer(thk. Ali Hasan) Mektebetü'l-âdâb, Kahire, ts.

-**İBNÜ'İ-ESİR**, EbU'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, I-V, Beyrut, ts.

-**İBN HACER**, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer b. el-Askalânî, *el-Isâbe fî temyîzi's-sahâbe*,

I-IV, Dâr-u ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1328/1910.

-*et-Tehzîbü't-tehzîb*, I-XII, Beyrut 1958.

-*Takribü't-tehzîb*, I, Dâru'r-reşid, Haleb 1986.

-**İBN HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned-ü Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.

-**İBN HİBBÂN**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Sikât-ü İbn Hibbân*, I-IX, Müessesetü'l- kütübî's-sakafiyye, Beyrut 1408/1988.

-**İBN HUZEYME**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Sahîh-u İbn Huzeyme* (hızr.M. Mustafa el-A'zamî) I-IV, Beyrut, 1992.

-**İBN KUDÂME**, İmam el-Makdisî, *el-Muğnî* (thk. Muhammed Şerefüddin Hattâb, Seyyid İbrahim Sadık), I-XII, Dâru'l-hadîs, Kahire,ts.

-**İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen-ü İbn Mâce*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

-**İBN SA'D**, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (thk. Ali Muhammed Ömer), I-X, Mektebetü'l-hancî, Kahire 2001.

-**İBN ŞÂHİN**, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed, *Tarih-u esmâi's-sikât* (thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acı), I, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1986.

-**KOÇYİĞİT**, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

-**MÜSLİM**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

-**TABARÂNÎ**, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemu'l-kebîr* (thk. Hamdi Abdulmecîd es-Silefî), I-XIX, Dâr-u ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1983.

-**TİRMİZÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

-**YARDIM**, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul 1997.

-**WENSİNK**, A.J., *Concordance (Mu'cemu'l-müfehres li el-fâzi'l hadis)*, I-VIII, İstanbul 1988.

-**ZEHEBÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, I-IV, Dâru'l-fikir, Beyrut 1963.

-*Siyerü a'lâmi'n-nübelâ* (thk. Şuayb Arnavut), I-XXV, Beyrut 1994.